

СЕКЦІЯ 3. ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЛОГІКИ, ЕПІСТЕМОЛОГІЇ ТА МЕТОДОЛОГІЇ НАУКИ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-578-8-21>

ФЕНОМЕН МЕТАСВІДОМОСТІ: ОНТОЛОГІЧНІ ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНІ ОСНОВИ

Білокопитова Н. І.

*кандидат філософських наук,
докторант кафедри філософії, публічного управління
та соціальної роботи
Запорізький національний університет
м. Запоріжжя, Україна*

У класичній європейській філософії поняття свідомості зазнало значних трансформацій, від картезіанського «*cogito*» як осереддя суб'єктивності (Descartes, «*Meditationes de prima philosophia*», 1641) до феноменологічного опису інтенційності у Гуссерля (Husserl, «*Ideen I*», 1913). Проте в обох випадках свідомість розглядається як феномен, що має центр «Я», котре пізнає. Сучасна когнітивна філософія розширює цей горизонт, вводячи поняття «мета-свідомості» («*meta-consciousness*»), усвідомлення самого процесу усвідомлення [5, с. 35].

Однак у межах даного дослідження метасвідомість трактується не як функціональний рівень рефлексії, а як «онтологічна подія», у якій суб'єкт і об'єкт свідомості співпадають. Вона не є продуктом мозкової активності, а радше «поля можливості», у якому виникає будь-яке когнітивне явище. Таке бачення наближає поняття метасвідомості до філософських інтуїцій спінозизму, феноменології Мерло-Понті [4], процесуальної філософії Вайтгеда та квантової онтології Бома.

З цієї перспективи свідомість постає як «фрактальна структура реальності», багаторівнева система, де кожен рівень пізнання є відображенням цілого. Метасвідомість, таким чином, не вершина, а «внутрішня симетрія» між усіма станами буття, яка забезпечує самоузгодженість реальності.

Проблема свідомості в сучасній філософії та когнітивній науці постає як межева: вона одночасно належить як до сфери буття так і пізнання. У цьому контексті поняття *метасвідомості* (*meta-consciousness*) набуває особливого значення, позначаючи не просто здатність

мислити про власні думки, а стан, у якому свідомість стає прозорою для самої себе.

Як зазначає Ф. Варела, “свідомість не є річчю, яку можна спостерігати ззовні, а процесом, який відкриває себе у самоспогляданні” [6, с. 23]. Саме це коло самоспостереження, або *рефлексивна петля*, є основою того, що в когнітивній філософії називають метасвідомістю.

1. Онтологічні підстави метасвідомості. Онтологічно метасвідомість передбачає, що буття свідомості є самопроявом, *буттям для себе*. Вона не існує як об’єкт, а як подія присутності, у якій світ відкривається через досвід «я є». Гусерль у «Картезіанських медитаціях» [2, с. 28–30] вказував, що рефлексія не створює свідомості, а лише розкриває її як завжди вже присутню тотальність переживання.

Таким чином, метасвідомість є онтологічною структурою відкритості: буття стає свідомим у самопізнанні, а свідомість – буттям, яке себе пізнає. Ця взаємна зворотність формує основу *фрактальної онтології свідомості*, де кожен акт усвідомлення містить у собі потенціал для нового рівня рефлексії.

2. Епістемологічний вимір: метасвідомість як умова пізнання. З епістемологічної точки зору метасвідомість виконує роль *внутрішнього спостерігача* у процесі пізнання. Вона дозволяє не лише фіксувати ментальні стани, а й аналізувати їх структуру, джерело, інтенціональність. Це робить можливим не просто знання, а *знання про знання*, тобто самосвідоме пізнання.

У цьому сенсі метасвідомість є критичним елементом будь-якої раціональності: без неї неможливі ні логічна верифікація, ні етична відповідальність, ні духовна рефлексія. Як показує Т. Мецінгер у праці *Being No One* (2003) [3], відчуття “Я” формується саме через динамічний процес самомоделювання, який і є когнітивним ядром метасвідомості.

3. Метасвідомість у контексті постнекласичної науки. Постнекласична наука (Варела) пропонує нелінійну модель пізнання, де суб’єкт і об’єкт не протистоять, а взаємно формують одне одного. У цій парадигмі метасвідомість постає як форма *самоорганізації свідомості*, де рефлексія не відокремлює спостерігача від світу, а включає його в процес співтворення смислу.

Це наближує феномен метасвідомості до понять автопоезису (Варела, Матурана) та синергетики (Герман Гакен), у яких система зберігає себе через постійну самореференцію. Таким чином, метасвідомість можна розглядати як *когнітивну синергетику*, де пізнання є актом гармонізації між внутрішнім і зовнішнім, між хаосом досвіду та порядком смислу.

Висновки. Метасвідомість – це, як здатність свідомості “дивитися на себе збоку”, так і форма буття, у якій пізнання і присутність збігаються. Вона є онтологічним коренем рефлексії, епістемологічною умовою істинності та екзистенційним досвідом самопізнання. Тож, у філософії XXI століття поняття метасвідомості стає ключем до інтеграції наукового, феноменологічного та духовного підходів до свідомості, до створення нової інтегративної парадигми *саморефлексивного знання*, у якій мислити – означає співбуття зі світом, що усвідомлює себе.

Література

1. Dennett, Daniel. *Consciousness Explained*. Boston: Little, Brown and Company, 1991.
2. Husserl, Edmund. *Cartesian Meditations: An Introduction to Phenomenology*. The Hague: Martinus Nijhoff, 1960.
3. Metzinger, Thomas. *Being No One: The Self-Model Theory of Subjectivity*. Cambridge, MA : MIT Press, 2003.
4. Merleau-Ponty, Maurice. *Phenomenology of Perception*. London : Routledge, 1962.
5. Schooler, Jonathan W. “Re-representing Consciousness: Dissociations between Experience and Meta-Consciousness.” *Trends in Cognitive Sciences* 6, no. 8 (2002): 339–344. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(02\)01949-6](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(02)01949-6)
6. Varela, Francisco J., Evan Thompson, and Eleanor Rosch. *The Embodied Mind: Cognitive Science and Human Experience*. Cambridge, MA: MIT Press, 1999.